

Rändetulevik Ukraina ja Eesti näitel

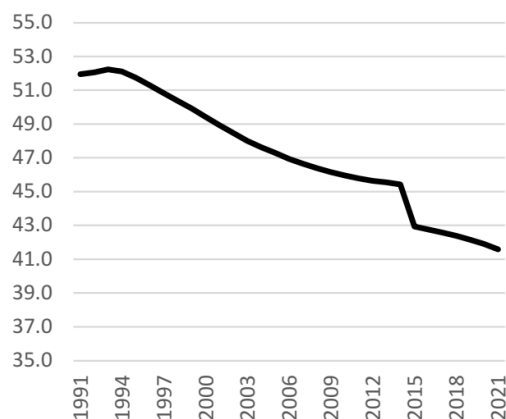
Nr 8

17.05.2022

Ukraina iseseisvumisele järgnenud rahvastikuarengu üleminekuprotsessid olid problemaatilised juba enne sõja algust. 2015. aastal peeti teaduskirjanduses¹ seesuguse olukorra tekkimise peamisteks põhjusteks suhteliselt ebaõnnestunud Ukraina poliitilisi, sotsiaalseid ja majanduslikke reforme ning loomulikult ka Venemaa pidevat survet. See tähendab, et nii suremuse tõus kui ka sündimuse langus Ukrainas ja väljarände tagajärjed on sõja tingimustes sealse majanduse ja rahvastiku arengule palju negatiivsema mõjuga, kui teoreetiliste mudelite eelduste alusel seda kümmekond aastat tagasi prognoositi. Ukraina praegune demograafiline olukord kätkeb endas ohtu riigi edasisele arengule rahvastikupotentsiaali olulise vähenemise tõttu esmajoones just rändeprotsesside tulemusena. Rahvaarv Ukrainas väheneks ainuüksi sõjaeelsete prognooside kohaselt 40,6 miljonini aastaks 2025 ja 32,7 miljonini 2050. aastaks. Prognoos pärineb perioodist enne Krimmi poolsaare hõivamist ja käimasolevat sõda.

Käesoleva aasta alguses Saint Andrews'i Ülikooli teadlaste koostatud Ukraina rahvastikuprognos² käimasoleva sõja mõju täielikult arvestada ei suuda, kuid näib varasemat pessimistlikku hinnangut vaid kinnitavat.

Joonis 1. Ukraina rahvaarvu muutumine ajavahemikul 1991–2021 (milj. inimest).

Allikas: Kulu jt (2022). *The War and the Future of Ukraine's Population*.

Saint Andrews'i Ülikooli teadlaste koostatud prognoosi eesmärgiks oli näidata Ukrainasse naasvate põgenike osatähtsuse mõju riigi rahvaarvu ja vanuselise struktuuri suhtes. Kui 90% pagulastest naaseks lähitulevikus Ukrainasse, siis rahvastiku vähenemine ja vananemine oleks suures osas sarnane Ukraina rahvaarvu algprognoosiga enne sõda, olenemata pagulaste arvust. Kui aga Ukrainasse naaseb vaid 10% pagulastest, väheneks rahvaarv 2040. aastaks olenevalt põgenike lõplikust arvust sõja lõpuks veel 24–33%. Veelgi silmatorkavam on töötajate arvu vähenemine. Tööealises vanuses elanikkond väheneks aastaks 2040 u 1/3 võrra ja eriti drastiline oleks laste arvu vähenemine poole

¹ <https://www.ejournals.eu/JGPS/Volume-5/Issue-1/art/7197/>

² <http://migrantlife.wp.st-andrews.ac.uk/files/2022/03/The-War-and-the-Future-of-Ukraines-Population.pdf>

võrra. Need tulemused rõhutavad Ukraina sõjajärgse ülesehitamise olulisust sellisel moel, et see võimaldaks sõjapõgenikel võimalikult lühikese aja jooksul kodumaale tagasi pöörduda.

Ukraina ja välisränne

Ukrainas on olnud läbi aegade väga dünaamiline rändemaastik. Ligi kolm miljonit ukrainlast on viimase kolme aastakümne jooksul olnud teistes riikides võõrtöölise rollis. Paljud Ukraina kodanikud on otsustanud regulaarselt rännata, paljud on pöördunud nn eaturvaliste rändetavade poole, eriti COVID-19 pandeemia ajal. Pandeemia ajal jätkasid välismaal tööd leidnud ukrainlased raha kodumaale saatmist. Ukraina keskpanga andmetel oli aastatel 2019–2021 Ukrainasse saadetud rahaülekannete summa ligikaudu 10–12 miljardit dollarit aastas (ligi 1/10 SKT-st). Paljud migrandid naasid 2020. aasta jooksul (300 000–400 000) väljarände riikide tööturu pingete ja pandeemia tõttu, mis omakorda avaldas Ukraina tööturule suurt survet.

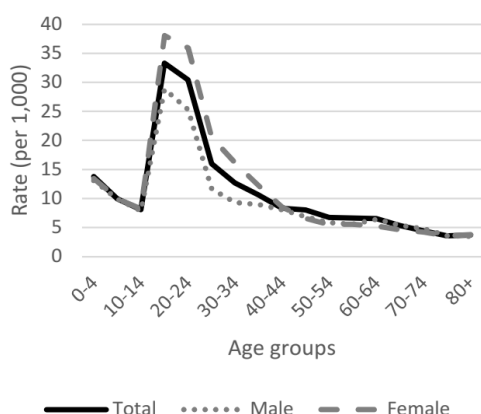
Ukraina on ka immigratsioonimaa. Alalise ja tähtajalise elamisloaga viibis sõja alguseks Ukrainas regulaarselt üle 440 000 migrandi, kes täitsid oma peamist rände-eesmärki (töö, õpingud, äri jne), kuid märkimisväärne on ka seadusliku aluseta riigis viibijate arv. 1951. aastal loodud Rahvusvahelise Rändeorganisatsiooni (*International Organization for Migration - IOM*) hinnangul oli see arv vahemikus 40 000 kuni 60 000 inimest (10–14% välistööjõust). Neil inimestel ei ole juurdepääsu ametlikele töövõimalustele, kuid peaaegu pooled neist sooviksid oma staatust seadustada ja Ukrainasse jääda. Sõjaolukorras püüavad need inimesed samuti leida mõnda turvalist väljarände sihtkohta naabermaades ja seda mitte ilmtingimata oma koduriigis.

IOM usub, et peamine vastus küsimusele, kuidas kasutada inimeste liikuvuse potentsiaali, on tugeva riikliku poliitika ja haldusraamistiku väljatöötamine, mis maksimeerib hästi organiseeritud töörandest saadavat kasu, tugevdab välismaal viibivate Ukraina kodanike ja välismigrantide kaitsemeetmeid Ukrainas ja avardeb võimalusi tagasipöördujate sotsiaalmajanduslikuks taasintegreerimiseks nende kohalikesse kogukondadesse.

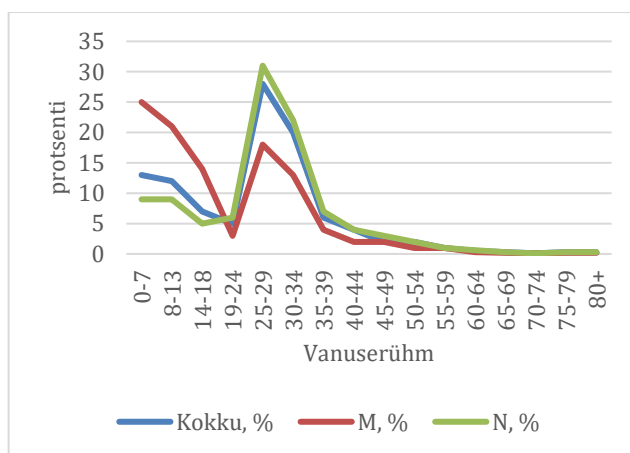
Väljarände vanuseline koosseis

Joonis 2. Ukraina väljarände vanuseline koosseis võrreldes Eestisse saabunud sõjapõgenike vanuselise koosseisuga.

2A

2B

Allikad: 2A. Ukraina Riiklik Statistikaamet. 2B. Politsei- ja Piirivalveamet (ligikaudsed andmed).

Sõja tingimustes on laste osakaal Eestisse sisserändes 2–3 korda kõrgem, kui see oli sõjaeelse Ukraina rände vanuselises struktuuris. Naised moodustavad aga viimaste kuude sisserändest 80–85%. Nooremad on ka tööealised saabujad. Põhjused selleks on mõistetavad, kuid eeldavad tavapärasest mõneti erinevat lähenemist rändega seonduvatele probleemidele (töökoht, haridus jms). Seda arvestades on tulevikku vaadates nii Ukraina kui ka Eesti seisukohalt oluline juba praegu mõelda

tagasirände korraldamisega kaasnevatele väljakutsetele ja võimalustele. Euroopa Komisjon koostas eelmise aasta märtsis kõnealuse probleemi kohta mahuka dokumendi – ELi vabatahtliku tagasipöördumise ja taasintegreerimise strateegia.³ Dokumendist selgub näiteks, et vabatahtlike tagasipöördumiste osakaal on praegu tõusnud umbes veerandini kõigist Euroopa Liidust lahkumistest. Balkani sõdade ajal oli see näiteaja umbes 20%.⁴

Ukraina kogukond Eestis – perspektiivid ja väljavaated

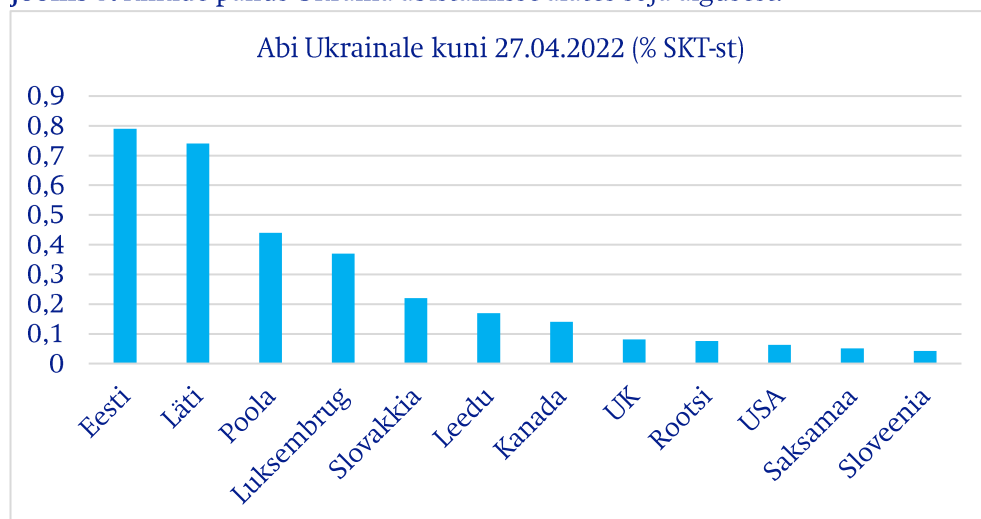
Tagasirände temaatikat süvitsi uurinud Kristi Anniste joonistas oma doktoritöös⁵ Eesti–Soome rändajate näitel välja kolm peamist rändetüüpi, mida Eesti võib sõjapõgenike vastuvõtmisel (parema puudumisel) eeskujuks võtta. Samuti võib neid rakendada kiiresti kasvava siinse Ukraina kogukonna edasise rändekäitumise prognoosimisel. Rändetüübid on järgmised:

1. "kahepaiksed" (*bi-national migrants*) – sügavale integreerunud ja Eesti eluga rahul. Ei ole kindlat plaani Ukrainasse naasta, ent hoiavad end eluga kodumaal aktiivselt kursis;
2. korduvrändajad (*circular migrants*) – Eestisse tulek enamasti seotud kindla sooviga kodumaale naasta;
3. riigiülesed pendelrändajad (*transnational commuters*) – töötavad Eestis, aga on säilitanud kodu ka Ukrainas, kus nad kulutavad suure osa oma Eestis teenitud rahast.

Küsimus seisneb selles, millises omavahelises proportsioonis on nende tüüpmodelite esindajad käesoleva aasta maikuu alguseks Eestisse saabunud ligi 40 000 sõjapõgeniku hulgas. Teiste riikide kogemuse põhjal võib järeldada, et tagasiränne Eestist võib arvuliselt olla märkimisväärne (kuni pool saabunutest) ja väga selektiivne nii demograafiliste kui ka sotsiaalmajanduslike tegurite seisukohalt. Inimkapital ehk lihtsamalt väljenduses – haridustase – osutub samuti oluliseks tagasirändega seotud teguriks, nagu selgitatakse teaduskirjanduses. Kõrgelt haritud olemist seostatakse suurema tagasirände määraga. See viitab n-ö ajude tagasivoolule kodumaale või vähemalt Eestist eemale, mida täheldati ka teistes varasemates tagasirände teemalistes uuringutes.⁶

Ukrainale Eesti valitsuse antud kahepoolse abi proportsioone (% SKT-st) iseloomustab hästi Kieli Maailmamajanduse Instituudi regulaarselt uuendatav infoportaal, mille andmete kohaselt oli käesoleva aasta aprillikuu lõpus Eesti võrreldes teiste riikidega Euroopa esinumber. Joonisel 3 koondatud andmed ei sisalda EL-i abiprogrammide vahendeid ega eraannetusi.

Joonis 3. Riikide panus Ukraina abistamisse alates sõja algusest.

Allikas: Kiel Institute for the World Economy

³ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0120&from=EN>

⁴ <https://reliefweb.int/report/albania/balkan-refugee-crisis-regional-and-long-term-perspectives>

⁵ http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/44334/anniste_kristi.pdf?sequence=1&isAllowed=y

⁶ https://ideas.repec.org/a/spr/eurpop/v37y2021i3d10.1007_s10680-021-09581-5.html

Kokkuvõte

Ukraina kogukond Eestis on viimase paari kuuga kasvanud enam kui kaks korda. Mõlema riigi huvides oleks kõige parem Ukraina kogukonna liikmete Eesti ühiskonda integreerumine sellisel viisil, et kõigil oleks tulevikus võimalik vähemalt rahuldavalt toime tulla nii kodumaal kui ka meil siin. Rände toime ja põhjused kaasajal on keerukad ja kompleksed. Ühtset ja kõikehõlmavat teoreetilist lähenemist ei ole uuem rahvastikuteadus seni suutnud pakkuda. Ühest küljest mõjutavad rändeotsust nn tõukefaktorid – need mis riigist välja tõukavad, nt madalad palgad, halb keskkond, sotsiaalne tõrjutus jms. Teisest küljest nn tõmbetegurid, mis teise või väljaränderiiki tagasi tõmbavad, nt hea haridus, samast riigist pärit inimeste kogukond, töövõimalused. Sõjapõgenike puhul ei pruugi esialgu tavapäraste rändeteooriate (makro- ja mikrotasand, majandusliku heaolu mõju rändeotsustele jm) rakendamine piisavalt usaldusväärset tulemust anda. Seetõttu kirjeldaks korduvrände mudel (eelpool kirjeldatud teine rändetüüp) pigem näiteks Poolasse kõigest paari sõjakuuga tekkinud uue suure võimaliku tagasirände piirkonna (tagamaa) moodustumist. Toetudes Euroopa senisele rändekäitumise kogemusele võib oletada, et kõrgema haridustasemega ja tööturul konkurentsivõimeline Eestisse saabunud Ukraina kogukonna (praeguseks vähemalt kahekordne) täiendus jääb enamuses Eestisse tööle ja elama aastateks, kuni pärast sõja lõppu taastub elu (elamispind, töökoht) nende kodukohas. Sellele viitab ka asjaolu, et ukraina lapsed õpivad ligi 70% ulatuses⁷ eestikeelsetes kas põhi- või alusharidust andvates koolides. Kuna laste osakaal põgenike hulgas on kuni veerand, siis on oluline nende siinse haridustee korraldamisel pidada silmas võimekust kooli lõpetamise järel ka kodumaal edukalt toime tulla.

Toivo Mängel
nõunik
toivo.mangel@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

- Hill Kulu, Sarah Christison, Chia Liu, Júlia Mikolai (2022). The War and the Future of Ukraine's Population, St Andrews University, Working Paper series no 9/2022.
- Katrien Vanthomme, Hadewijch Vandenheede (2021). Factors Associated with Return Migration of First-Generation Immigrants, European Journal of Population volume 37, lk 603–624.
- Oleksandr Radczenko, Tomasz Michalski (2015). Specifics of demographic transitions in Ukraine after the country gained independence. Journal of Geography, Politics and Society, 5(1), lk 32-36.
- Euroopa Komisjoni teatis Euroopa Parlamendile ja Nõukogule COM(2021) 120 final.
- Kristi Anniste (2014). East-West migration in Europe: The case of Estonia after regaining independence. Dissertationes Geographicae Universitatis Tartuensis 57.
- Ukraine Support Tracker: EU countries catch up and reach US level, 02.05.2022. Kiel Institute for the world economy.
- Ukraina sõjapõgenikud Eesti haridussüsteemis. Haridussilm.

Õigus- ja analüüsiosakond on Riigikogu struktuuriüksus, mis nõustab parlamendiliikmeid ja nende heaks töötavaid ametnikke. Käesolev teemaleht on koostatud osakonna algatusel. Autorid on valmis arutlema töö sisu üle ja kommentaarid on teretulnud.

⁷ <https://www.haridussilm.ee/ee/valdkonnaraportid/ukraina-oppijad-eesti-hariduses>